

EPISTEMOLOGIA RĂZBOIULUI COGNITIV

Dr. Gheorghe VĂDUVA,
Institutul de Studii de Securitate,
Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”
vaduvageorge@yahoo.fr

Résumé

On pourrait dire que le mot épistémologie associe avec le mot guerre c'est une blague. La guerre, même la guerre cognitive, est un phénomène, pas une science, et l'épistémologie ne s'occupe pas avec les phénomènes, mais avec la connaissance des sciences qui s'occupe de tels phénomènes. C'est exact ce que nous voulons dire par cette syntagme. La guerre est, on le sait, en même temps, un phénomène modelé par une science de la guerre, par un art de la guerre et par les leçons pratiques, c'est-à-dire, par l'expérience de la guerre. On ne peut pas étudier la guerre seulement par analyse des grandes batailles de l'histoire. In faut analyser la science de la guerre aussi et même l'art de la guerre. C'est, après notre avis, le devoir et la tâche de l'épistémologie, comme science de la science de la guerre.

Mots-clés: épistémologie, science, art, guerre, connaissance

1. Argument

Războiul este și, probabil, va fi totdeauna o continuare a politicii cu alte mijloace și anume cu mijloace violente, așa cum l-a definit cândva, cu mai bine de 180 de ani în urmă, Clausewitz, în celebra sa lucrare „Despre război”. Unii susțin însă – și pe bună dreptate – că războiul nu reprezintă o continuare a politicii, ci un sfârșit al ei, în sensul că, atunci când toate mijloacele care țin de diplomație și de dialog politic s-au epuizat, se dă cuvântul armelor. Și această afirmație, ca și prima, este discutabilă, pentru că războiul nu este doar un simplu mijloc (am putea spune că nu este deloc un mijloc!), ci un fenomen foarte complicat care își are legile și principiile lui, chiar dacă decizia de a-l declara, de a-l începe, de a-l continua sau de a-l opri aparține domeniului politic. Aparține adică acelui creier unde se frământă dramatic și rareori se liniștesc marile furtuni ale intereselor foarte importante – chiar vitale – ale oamenilor, comunităților, țărilor, imperiilor, alianțelor, coalițiilor. Probabil că unii vor spune, despre război, că nu este nevoie să-l cunoști, ci să-l faci, iar alții vor replica, de pe poziția studioșilor și a strategiștilor, că, pentru a-l face, trebuie mai întâi să-l cunoști.

Toată lumea are dreptate. În război, contează, într-adevăr, ce faci, nu ce știi, iar ceea ce știi trebuie să aplici, altfel pierzi vremea. Nu vei câștiga nicio bătălie, dacă știi, să zicem, doar formula după care se calculează, spre exemplu, spațiul periculos al înălțătorului. Dar, dacă n-o știi, nu vei reuși să realizezi, atunci când va fi nevoie, un sistem de foc care să acoperă toată zona și să nu includă, pentru inamic, spații protejate sau defilate, pe unde acesta s-ar putea strecura și acționa prin surprindere, făcându-te să pierzi inițiativa tactică și chiar lupta.

Războiul, până la fazele de confruntare simetrică, disimetrică sau asimetrică, într-un spațiu al luptei – care poate fi un teatru de operații sau o zonă oarecare de pe planeta Pământ și, în viitor, poate chiar din spațiul cosmic – este și va continua să fie un uriaș efort de cunoaștere, de creație și de aplicare a cunoștințelor pentru selectarea, instruirea și producerea de războinici (de oameni care acționează într-un război), de politici, strategii și tactici, de arme, vectori și de tot felul de alte instrumente necesare acestui fenomen teribil – războiul –, el însuși creat și cultivat de oameni.

Pentru că a fost creat (sau re-creat) de oameni, războiul este, înainte de toate, cunoaștere. Omul însuși este cunoaștere. Asocierea dintre cuvântul „război” și cuvântul „cunoaștere” nu mai pare, acum, în situația în care acceptăm că războiul a fost creat de oameni, între altele, și pentru a rezolva diferendul dintre ei, nepotrivită sau bizară. Și chiar dacă, în ceea ce privește cunoașterea războiului, oamenii pot fi grupați cel puțin în trei categorii importante – cei care știu despre ce-i vorba, cei care se ocupă efectiv de o astfel de cunoaștere și cei care nu sunt interesați de subiect –, problema cunoașterii războiului și cea derivată din aceasta, adică cea a cunoașterii războiului, devin foarte importante, mai ales acum, în vremurile noastre, când un război, necunoscut îndeajuns, ar putea să o ia razna și să fie chiar ultimul pentru civilizația noastră, nu în sensul dispariției lui, ci în cel al distrugerii civilizației. Dar, pentru aceasta, va trebui să știm măcar câte ceva despre acel posibil moment din care războiul, pentru omenire, nu ar mai însemna doar un fenomen social între alte fenomene sociale, un complicat mijloc de distrugere între atâtea alte complicate mijloace de distrugere, ci ultimul act al omenirii pe planeta Pământ, în formula în care se află ea acum, și anume actul ei sinucigaș.

Orice om care știe cât de cât ce înseamnă arma nucleară și derivatele acesteia, dacă face un simplu calcul privind efectele unor explozii nucleare multiple, simultane sau succesive, pornind de la datele deja cunoscute, înțelege imediat despre ce-i vorba. Din păcate, sau, poate, din fericire, războiul nu mai înseamnă, astăzi – și cu atât mai puțin nu va mai însemna mâine – doar o suită de confruntări mai mult sau mai puțin sângeroase în spațiul luptei, între niște armate echipate în mod corespunzător, care se înfruntă cavalereste, după niște reguli prestabilite, ce țin de onoarea militară și de cavalerismul instituției care duce totdeauna greul unui război al armelor de foc, ci și altceva, mult mai mult. Cu toate reglementările extrem de stricte pe care omenirea și le-a impus de-a lungul mileniilor în ceea ce privește războiul, acesta a fost scos demult din cavalerismul armatelor care se înfruntă bărbătește într-un spațiu prestabilit și care se dezonoarează dacă încalcă o singură regulă dintre cele care stau la baza războiului și a pregătirii lor pentru război. Chiar dacă mai respectă, pe ici pe acolo câte una din aceste reguli consemnate în dreptul păcii și al războiului, acest fenomen a

ieșit demult din filosofia trecută a confruntării armate, devenind, de la Napoleon încoace – dar nici în vremea lui Sun Tzî nu a fost altfel –, disproporționat, înșelător și asimetric. Mai mult, războiul s-a extins și în alte domenii ale activității umane, considerate altădată intangibile pentru acest fenomen sau, în orice caz, în afara lui și protejate de efectele imediate ale luptelor. Este vorba de domeniul economic, de cel informațional, de cel mediatic, de cel psihologic și chiar de cel al cunoașterii. Societatea a învățat foarte multe lucruri de la fenomenul război, l-a luat chiar ca model în multe privințe, dar și războiul a învățat extrem de multe lucruri de la societate, inclusiv capacitatea de a deveni o afacere sau de a ieși pur și simplu din principii și a evolua dinamic și complex, adică imprevizibil, în spațiul haotic.

Mai mult, el s-a strecurat – și nu de azi, de ieri, ci dintotdeauna –, puțin câte puțin, și în spațiul rezervat cunoașterii, adică în modul în care omul își reconstruiește lumea în capul lui cu ajutorul unor instrumente profunde și de foarte mare finețe definite în fel și chip de filosofi, dar extrem de importante – apeiron, lucru în sine, intuiții sensibile, spațiu, timp, categorii, structuri logico-matematice etc. –, pătrunzând, astfel, cu spiritul său, și în domeniul noțiunilor, judecăților și conceptelor, al informațiilor, sentimentelor, atitudinilor, comportamentelor, în cel al limbajelor și mai ales în cel al spațiului virtual.

Războiul cognitiv, în măsura în care acceptăm și justificăm acest termen, nu este o ieșire a războiului din spațiul material real al vieții oamenilor și din cel al societății oamenilor, ci o extensie accentuată a acestui fenomen în spațiul cognitiv, pe toate palierele acestuia – politic, economic, social, cultural, informațional, real și virtual –, ceea ce scoate acest fenomen din unilateralitatea sa și îl arondează la universal. Poate că așa și este, pentru că așa a fost dintotdeauna. Dar acest lucru va trebui încă să-l aflăm. Faptul că războiul, folosindu-se de tehnologiile de vârf, de cele neconvenționale, de tehnologia informației și de rezultatele excepționale ale cunoașterii, devenind război de rețea, cu toate funcțiile și avantajele rețelei, ale informației în timp real, se ajută pe sine, ca fenomen social complicat, să escaladeze spațiul limitat al teatrului de operații și să pătrundă tot mai mult în alte spații rezervate intelectului și cunoașterii, șoarecilor de bibliotecă și oamenilor care caută virtuțile cuvântului și ale cunoașterii, inclusiv în spațiul virtual și, în general, în modul de viață al oamenilor, chiar dacă oamenii se îndepărtează tot mai mult de ceea ce înțeleg ei prin fenomenul război. Unora dintre noi, războiul le pare inutil și vulgar, desuet și inacceptabil, dar se folosesc zilnic de virtuțile și de experiențele lui pentru a rezolva diferendul dintre ei, fie el și intelectual. De unde rezultă că, nolens, volens, oamenii devin soldați în acest război al cunoașterii, fără să știe foarte exact cine sunt beligeranții și care este inamicul.

2. Cunoașterea științei războiului

În această fază în care fenomenul război, prin intermediul informației în timp real, al rețelei, al mediei și al spațiului virtual, pune din ce în ce mai mult stăpânire pe suporturile cunoașterii, noi, oamenii, am putea fi mulțumiți că am ieșit sau suntem pe cale de a ieși din efectele efectelor celui de-Al Doilea Război Mondial și din angoasa generată și întreținută mai bine de o jumătate de veac de Războiul Rece, cel mai lung război continuu al omenirii. Armatele se profesionalizează și, prin aceasta, spiritul militar devine nepopular, tinerii nu mai fac armata, deci nu mai au conștiința datoriei față de apărarea țării, inclusiv cu prețul vieții, iar națiunile au alte treburi mult mai importante decât să se războiască între ele cu arme de foc. Se pot duela și cu altfel de arme, mai puțin letale, dar mult mai distrugătoare, cu ar fi, spre exemplu, cele financiare.

Desigur, aceasta este o concluzie parțială, care nu se justifică pe deplin, întrucât, după un calcul făcut de noi acum câțiva ani, în ultimii 60 de ani de pace au avut loc numeroase crize, conflicte și războaie care însumează, ca durată, peste 700 de ani... Adică peste 700 de ani de crize, conflicte și războaie în 60 de ani de pace! Omenirea s-a obișnuit însă cu această stare, așa cum s-a obișnuit, de-a lungul timpului, cu fenomenele naturale teribile – cutremure, uragane, inundații etc. –, și nu mai intră în panică. S-a obișnuit însă și cu agresiunile media, cu confruntările politice din campaniile electorale, cu acțiunile teroriste din spațiul real și din cel virtual și cu multe altele. De aceea, probabil că sesizează mai greu infiltrarea insidioasă (poate benefică, poate nu) a războiului în spațiul financiar, în cel economic (războiul devine din ce în ce mai mult o afacere, ca în Evul Mediu), în cel virtual și, mai ales, în cel al modului nostru de a gândi, în universul fără arme de foc al noțiunilor, conceptelor, raționamentelor, adică al cunoașterii.

Soldații învață cum să mânuiască armele din dotare (arme de foc, arme laser, arme bazate pe unde, arme bazate pe informație, arme bazate pe cunoaștere etc.), cei care lucrează în industria de armament învață să le facă și să le adapteze la cerințele luptei. În același timp, soldații învață regulile și procedeele luptei, în timp ce ofițerii și generalii învață principiile și regulile conducerii acțiunilor de luptă, marilor operații și, evident, războiului. Fiecare își are rolul său, iar acest rol trebuie învățat. Știința războiului este o știință interdisciplinară a armelor și acțiunilor specifice războiului, este o teorie a războiului și, deopotrivă, o practică a lui, adică o metodă a aplicării teoriei. Dar aplicarea teoriei ține de arta războiului, adică de capacitatea generalului de a folosi în mod ingenios ceea ce a învățat, de a crea și recrea acțiunea. Nu există însă artă fără știință, așa cum nu există cunoaștere fără

categorii, fără valori, fără cunoștințe acumulate. Napoleon spunea că, adesea, cele mai inspirate hotărâri de pe câmpul de luptă nu sunt decât reamintiri. De unde rezultă valoarea cunoașterii, a învățării deci a școlii războiului.

Dar și *știința războiului* trebuie cercetată, adică observată, analizată, supusă criticii, adică procesului cunoașterii, experimentării, confirmării și validării. Cu problema cunoașterii științei războiului se ocupă, deopotrivă, știința științei războiului și arta științei războiului. Dar o astfel de știință a științei – denumită epistemologie – nu are principii, nu are reguli clare și distincte, ci doar trebuințe, deci întrebări de soluționat.

Știința științei războiului, înțeleasă ca proces de cunoaștere a științei războiului, ca epistemologie a războiului este, în opinia noastră, fundamentală pe îndoială. Războiul este un lucru foarte serios și, de aceea, știința lui se cere riguros verificată și validată. E drept, știința războiului este validată de practică, adică de rezultatele efective ale luptelor, operațiilor și războiului în ansamblu, dar înseși principiile, regulile, strategiile, arta operațională și tactica se cer regândite și supuse unui proces critic, în sensul în care Kant face acest lucru cu însuși procesul cunoașterii în celebra sa lucrare *Critica rațiunii pure*. Epistemologia războiului este, de fapt o filozofie a științei războiului, un demers necesar de regândire a gândirii, de punere la îndoială și reverificare a lucrurilor considerate cândva ca fiind bătute în cuie, adică a principiilor, regulilor, noțiunilor, conceptelor, teoriilor și metodelor. Fără dimensiunea ei epistemologică, știința se baricadează în mărginit, chiar dacă cercetează nemărginitul, devine dogmatică și chiar periculoasă.

Exemplele sunt nenumărate. Cramponarea unor componente ale științei și experienței războiului, după finalul primei conflagrații mondiale, în principiul fortificării pozițiilor și modelarea gândirii generalilor francezi pe acest principiu au dus la o prea mare încredere în linia fortificată Maginot, la desconsiderarea războiului de mișcare și, pe această bază, la dispersarea blindatelor în fel de fel de unități și subunități, incapabile de a crea intempestiv un pumn de fier și de a acționa sau contraacționa ofensiv și rapid pe o direcție, de a lovi viguros și surprinzător, acolo unde era necesar, adică în încheietura mâinii pumnului de fier al armatei lui Hitler care atacase Franța nu prin linia fortificată, ci peste o altă fortificație, dar naturală, peste Ardeni... Nerevizuirea principiilor și neadaptarea lor la o nouă posibilă configurație a războiului (în spațiul luptei armate), impusă de tanc și de avion, a dus la dezastrul armatei franceze – o armată eroică și de foarte bună calitate – din prima parte celui de-Al Doilea Război Mondial. Din acest exemplu și din multe altele (pentru că același lucru s-e întâmplat și în bătălia de la Cannae din anul 216 î.H., unde armata romană, neadaptată la componenta psihologică a războiului și la formele manevrei ingenioase, deși

era foarte bine instruită, destul de experimentată și de două mai numeroasă decât armata lui Hannibal, a suferit o înfrângere zdrobitoare. Desigur, aici a intervenit și geniul generalului Hannibal, una dintre cele mai strălucite minți militare ale antichității, dar rigiditatea principiilor și incapacitatea celor doi consuli romani – Lucius Aemilius Paullus și Gaius Terentius Varro – de a înțelege rostul manevrei și influența factorului psihologic au dus la dezastru. Această bătălie a rămas celebră în istorie. Romanii, din 86.000 de oameni, au pierdut 65.000, iar Hannibal, din 50.000 a pierdut 6.000. După 14 ani, Hannibal este învins chiar la Cartagina de Scipio, cel care-l admira și îi cunoștea întreaga artă și care-l studiasse în tot acest timp. Cauzele victoriei romane de la Cartagina și distrugerii ulterioare a acesteia se datoresc, deopotrivă, geniului lui Scipio, dar și revizuirii drastice a principiilor ducerii luptei, iar acest lucru ține nu doar de știința și de arta războiului, ci și de capacitatea de a revizui această știință și, pe această bază, de a o dezvolta.

3. „Știința” (cunoașterea) artei războiului

Din toate timpurile, se vorbește mai puțin de știința războiului și mai mult de arta războiului. Sun Tzî, în celebra sa lucrare, vorbește despre arta războiului, dar, de fapt, întregul recit este o sinteză a unor reguli și principii, care aparțin științei războiului, arta constând, de fapt, în modul de aplicare a acestuia, adică în capacitatea generalului de a crea lupta, de a modela comportamentul armatei în mod curajos, realist și inteligent. Lucrarea fundamentală a lui Clausewitz, general experimentat și profesor la Școala Militară din Berlin, se numește simplu: *Despre război*. La Școala din Berlin, Clausewitz predă un curs de știință a războiului și, în același timp, de artă a generalului. De fapt, găsim aici numeroase elemente de epistemologie a războiului, adică de critică a științei și artei războiului – în sens de analiză – care, într-un fel, vor revoluționa gândirea militară a timpului său și nu numai. Clausewitz a fost un gânditor profund, un filosof al războiului. El configurează filozofia, fizionomia și resorturile unui anume tip de război – ale războiului absolut –, concept care va governa întreaga artă militară de la Revoluția franceză la cel de-Al Doilea Război Mondial.

Subliniem acest lucru, întrucât arta războiului, în pofida transformărilor impuse de conceptul politic și de cel tehnologic, are elemente constante și durabile, fundamentate pe un patrimoniu impresionant, dar și elemente dinamice și complexe, determinate de cunoaștere și de analiza critică a științei și artei războiului. Artă înseamnă, în primul rând, inteligență creatoare, intuiție, aptitudini, talent, vocație. Dar, fără o cunoaștere temeinică a științei războiului, aceste calități nu au, practic, nicio importanță în război. Este adevărat că, în război, un general care știe pe de rost toate tratatele de strategie nu face doi bani dacă nu

găsește soluția ingenioasă impusă de situația concretă, iar un general care nu știe carte nu are cum să găsească o soluție ingenioasă, care, în actualele condiții, se bazează pe folosirea rețelei, a tehnologiei moderne, a informației în timp real, a conexiunii inteligente, în același concept și în timp real, a sistemelor de informații, bazelor de date, comandamentelor, adică a comenzii-controlului și a platformelor de luptă. Evident, generalul nu poate face singur treaba asta complicată, dar ideea manevrei esențiale, ca și responsabilitatea deciziei, îi aparține tot lui.

Instrumentele epistemologiei nu sunt regulile, principiile, normele și cadrele rigide, ci îndoiala, observația, experimentul, analiza, sinteza, abstractizarea, generalizarea, concretizarea, adică întregul arsenal pe care-l presupune cunoașterea, în funcția ei cea mai importantă de cercetare științifică a științei, inclusiv cea de cercetare, cu mijloace ale cunoașterii, a cunoașterii înseși. Epistemologia războiului analizează principiile războiului, teoria și practica războiului, desigur, nu de dragul de a o face, ci pentru a le ajuta să se adapteze la noile condiții, la ceea ce cere viața. Epistemologie nu înseamnă analizarea critică, spre exemplu, a principiului manevrei, ci a științei care fundamentează acest principiu, în contextul noilor determinări, a evoluțiilor spre complexitate, unde determinările de odinioară pot deveni indeterminări sau non-determinări care, în loc să stimuleze devenirea, calitatea și eficiența, le frânează.

Războiul este una dintre acțiunile umane în situații-limită foarte bine reglementate, începând cu regulile stabilite prin dreptul internațional al păcii și al războiului și continuând cu știința și cutuma războiului. Și, totuși, aproape toate războaiele, pe timpul desfășurării lor, au cunoscut, mai ales spre final, etape ale ieșirii din principii, ale unei dezvoltări haotice care au dus la holocaust, la bombardarea unor obiective de patrimoniu, la crime de război etc.

Epistemologia, în calitatea ei de cunoaștere a cunoașterii războiului, a științei și artei războiului, trebuie să ajute știința și, evident, arta războiului, să depășească momentele de rigiditate contraproductivă, dar și pe cele de dezordine, de ieșire din echilibru, de situare departe de echilibru. Ea trebuie să folosească și să ofere instrumentarul filosofic necesar, pentru a ajuta teoria, arta și chiar practica războiului să „măsoare” fluctuația principiilor, să evalueze în mod corespunzător, nivelul de risc, chiar să reformuleze, prin limbajul de azi, conținutul principiilor, să-l „traducă” adică în „limbajul” și simbolistica războiului de azi, să argumenteze dialectic noul sistem al regulilor de angajare, al cerințelor esențiale ale misiunii, noile coordonate ale psihologiei luptătorului, ale universului motivațional al profesiei militare, al managementului resurselor umane, al managementului tehnologic și informațional, mai ales când este vorba de dimensiunea cognitivă a războiului, de transferul artei războiului în arta cunoașterii, în

noțiunile, conceptele și raționamentele după care se modelează filozofia și fizionomia existenței noastre, a conflictualității drumului nostru în viitor, într-o epocă a globalizării și, probabil, a reintrării intempestive într-un nou tip de individualitate.

4. În loc de concluzie

Epistemologia este, mai degrabă, o metodologie a științei, adică o metaștiință care ajută știința să fie, deopotrivă, cu picioarele pe pământ și cu orizonturile spre nemărginire. A pune la îndoială nu înseamnă a nega, ci doar a crea un suport sau o motivație pentru a verifica. Verificarea regulilor, legilor și principiilor războiului este tot atât de necesară precum este revizuirea periodică a unui motor, dar nu doar pentru a-i asigura o bună funcționare, ci și pentru a-i crește performanța și a-i perfecționa funcțiunile. Epistemologia războiului nu neagă știința războiului, ci doar o analizează critic în vederea dezvoltării ei. Coordonatele dezvoltării nu sunt prestabilite, întrucât epistemologia nu este previziune, ci doar înaintare metodică în spațiul cunoașterii cunoașterii.

Nu știm foarte exact dacă epistemologia războiului va aduce acest fenomen la alte valori decât sunt ele acum, dar, cu siguranță, va contribui la optimizarea științei războiului, la crearea unor noi suporturi necesare artei războiului, mai ales a războiului infiltrat în spațiul cunoașterii, a războiului cognitiv și, sperăm noi, de redirejare a acestuia spre alte orizonturi mai puțin belicoase.